

SŁOWOTWÓRSTWO

SUBSTANTIVUM

1. NOMINA AGENTIS – rzeczowniki wyrażające osoby działające:

a) **-or** (m., dekl. IIIa, gen. sg. *-ōris*):

- **tworzone na temacie supinum:** *orāt-um* > *orāt-or* (mówca), *spons-um* > *spons-or* (poręczyciel), *vict-um* > *vict-or* (zwycięzca), *defens-um* > *defens-or* (obrońca), *curs-um* > *curs-or* (biegacz), *audit-um* > *audit-or* (słuchacz).
- **tworzone od rzeczowników:** *via* > *viātor* (podróżny), *alēa* > *aleātor* (gracz w kości), *ianŭa* > *ianītor* (odźwierny).

NB. Tematy supinum na *-t* tworzą żeńskie nomina agentis poprzez zakończenie **-rix** (dekl. IIIa, gen. sg. *-ricis*): *vict-or* > *vict-rix*, *genīt-or* > *genīt-rix* lub *genēt-rix*.

b) **-a** (dekl. I):

- **tworzone od czasowników** (m.): *scribēre* > *scriba* (pisarz); *advenire* > *advēna* (przybysz); *convivēre* > *convīva* (gość).
- **tworzone od rzeczowników** (f.): *erus* > *era* (pani), *domīnus* > *domīna* (pani), *deus* > *dea* (bogini), *lupus* > *lupa* (wilczyca).

c) **-o** (m., dekl. IIIa, gen. sg. *-ōnis*): *edēre* > *edo* (żarłok); *praedicēre* > *praeco* (herold); *praeda* > *praedo* (lupieżca), *gula* > *gulo* (żarłok), *centurŭa* > *centurio* (centurion).

d) **-īna** (f., dekl. I): *rex* > *regīna* (królowa), *gallus* > *gallīna* (kura), por. *Paulus* > *Paulina* oraz pol. *sędzia* > *sędzina*.

Ćwiczenia:

- 1) Utwórz męskie nomina agentis od następujących czasowników: *dictāre*, *scribēre*, *largiri*, *laudāre*, *condēre*, *praedāri*, *legēre*, *conducēre*.
- 2) Utwórz żeńskie nomina agentis od: *invenire*, *amare*, *arare*.

2. ABSTRACTA VERBALIA – odczasownikowe rzeczowniki wyrażające pojęcia abstrakcyjne:

- a) **-us** (m., dekl. IV, tworzone na temacie supinum): *cultum* > *cultus* (uprawa), *usum* > *usus* (użytek), *plausum* > *plausus* (oklaski), *actum* > *actus* (działanie, akt), por. także *fruor* i *fructus*.
- b) **-ūra** (f., dekl. I, tworzone na temacie supinum): *cultum* > *cultūra* (uprawa), *usum* > *usūra* (używanie).
- c) **-iō** (f., gen. sg. *-iōnis*, dekl. IIIa, tworzone na temacie supinum): *creātum* > *creatīo* (stworzenie), *iunctum* > *iunctīo* (połączenie).
- d) **-iō** (f., gen. sg. *-iōnis*, dekl. IIIa): *regēre* > *regiō* (kierowanie, okolica), *legēre* > *legiō* (wybór, legion).
- e) **-dō** (f., gen. sg. *-dōnis*, dekl. IIIa): *cupēre* > *cupīdo* (żądza), *libet* > *libīdo* (pragnienie); przez analogię: *dulcis* > *dulcēdo* (słodczy).
- f) **-gō** (f., gen. sg. *-gōnis*, dekl. IIIa): *orīri* > *orīgō* (początek), *vorāre* > *vorāgō* (otchłań), por. także *imāgō* (obraz).
- g) **-es, -iēs** (f., dekl. V): *fidēre* > *fides* (wiara), *serēre* > *series* (łańcuch, ciąg).
- h) **-iā** (f., dekl. I): *furēre* > *furīa*, *excubēre* > *excubiāe* (czuwanie), *exsequi* > *exsequiāe* (pogrzeb).
- i) **-ēla** (f., dekl. I): *medēri* > *medēla* (lekarstwo), *suadēre* > *suadēla* (namowa).
- j) **-iūm** (n., dekl. II): *gaudēre* > *gaudiūm* (radość), *odisse* > *odiūm* (nienawiść), *incendēre* > *incendiūm* (pożar).

- k) **-men** (m., gen. sg. *-mīnis*, dekl. IIIa): *certāre* > *certāmen* (bitwa), *agēre* > *agmen* (prowadzenie, szyk), por. także *carmen*, *volūmen*.

Ćwiczenie: Utwórz abstracta verbalia od następujących czasowników: *parēre*, *oblīvīsci*, *(per)necare*, *effugēre*, *queri*, *exercitare*.

3. **ABSTRACTA NOMINALIA ET ADIECTIVALIA** – odrzeczownikowe i odprzymiotnikowe rzeczowniki wyrażające pojęcia abstrakcyjne:

- tas** (f., gen. sg. *-tātis*, dekl. IIIa): *liber* > *libertas* (wolność), *suāvis* > *suavitas* (przyjemność), *pīus* > *pietas* (pobożność), *facilis* > *facultas* (zdolność); *civis* > *civitas* (obywatelstwo), *venus* > *venustas* (wdzięk), *tempus* > *tempestas* (pogoda).
- tus** (f., gen. sg. *-tūtis*, dekl. IIIa): *inēvnis* > *iuventus* (młodość), *senex* > *senectus* (starość), *servire* > *servitus* (niewola).
- ia** (f., dekl. I): *audax* > *audacia* (zuchwalstwo), *concors* > *concordia* (zgoda), *sapiens* > *sapientia* (mądrość).
- ium** (n., dekl. II): *arbitr* > *arbitrium* (sąd); *silens* > *silentium* (milczenie).
- itia** (f., dekl. I) lub **-ities** (f., dekl. V): *amicus* > *amicitia* (przyjaźń), *avarus* > *avaritia* (skąpstwo).
- ina** (f., dekl. I): *doctor* > *doctrina* (nauka), *medicus* > *medicina*.

Ćwiczenie: Utwórz abstracta od następujących wyrazów: *potens*, *durus*, *vir*, *honor*, *discipulus*.

5. **substantiva deminutiva** – rzeczowniki zdrobniałe:

- ūlus**, **-ūla** (po spółgłosce), **-ōlus**, **-ōla** (po samogłosce): *hortus* > *hortūlus* (ogródek), *puer* > *puerūlus* (chłopczyk), *filia* > *filīōla* (córeczka).
- illus**, **-illa**, **-ellus**, **-ella**: *lapis* > *lapillus* (kamyczek), *ager* > *agellos* (poletko).
- cūlus**, **-cūla**, **-cūlum**: *aedes* > *aedicūla* (domek), *homo* > *homuncūlus* (człowieczek); na zasadzie analogii do *homuncūlus*: *avus* > *avuncūlus* (wujek), *fur* > *furuncūlus* (złodziejaszek).

Ćwiczenie: Utwórz deminutiva od następujących wyrazów: *Tulia*, *agnus*, *opus*

ADIECTIVUM

1. **adiectiva verbalia** – przymiotniki odczasownikowe:

- tus**, **-sus** (dekl. II i I, tworzone na temacie supinum, znaczenie zarówno bierne, jak i czynne): *ignōtum* > *ignōtus* (nieznany, nieznający), *falsum* > *falsus* (oszukany, fałszywy).
- idus** (dekl. II i I, od czasowników kon. II, znaczenie participium): *pallēo* > *pallidus* (blednący), *splendēo* > *splendidus* (jaśniejący), *calēo* > *calidus* (gorący); przez analogię: *lucidus* (jaśniejący), *sordidus* (brudzący).
- undus**, **-cundus**, **-bundus** (dekl. II i I, znaczenie participium): *oriri* > *oriundus* (powstający), *sequi* > *secundus* (następujący), *errāre* > *errabundus* (błądzący), *mori* > *moribundus* (umierający).
- ax** (dekl. IIIB, gen. sg. *-ācis*; odcień pejoratywny): *audere* > *audax* (zuchwały), *tenere* > *tenax* (zawzięty).
- ūlus** (dekl. II i I, odcień pejoratywny): *credere* > *credulus* (łatwowierny), *garrere* > *garrulus* (gadatliwy).
- ilis**, **-bilis** (dekl. IIIB, wyrażają możliwość lub zdolność pasywną): *agere* > *agilis* (dający się łatwo prowadzić, zwinny), *facere* > *facilis* (łatwy), *amare* > *amabilis* (dający się łatwo pokochać, miły).

Ćwiczenie: Utwórz przymiotniki od następujących czasowników: *fari*, *laudare*, *perspicere*.

2. adjectiva denominativa – przymiotniki odrzeczownikowe:

- a) Przynależność wyrażają przymiotniki zakończone na:
  - **-iūs** (**-riūs**, **-ariūs**; dekl. II i I): *pater* > *patriūs* (ojcowski), *argentum* > *argentariūs* (należący do srebra, bankowy).
  - **-cus** (**-īcus**, **-tīcus** dekl. II i I): *civis* > *civīcus* (obywatelski), *rus* > *rustīcus* (wiejski).
  - **-lis** (**-ālis**, **-āris**, **-ēlis**, **-īlis**; dekl. IIIb): *fides* > *fidēlis* (wierny), *civis* > *civilis* (obywatelski), *rex* > *regālis* (królewski), *popūlus* > *populāris* (ludowy), *servus* > *servīlis*.
- b) Pochodzenie wyrażają przymiotniki zakończone na:
  - **-nus** (**-ānus**, **-iānus**, **-īnus**; dekl. II i I): *pater* > *paternus* (po ojcu odziedziczony), *Roma* > *Romānus* (rzymski), *mons* > *montānus* (pochodzący z gór), *Caesar* > *Caesariānus* (stronnik Cezara), *divus* > *divīnus* (boski), *urbs* > *urbānus* (miejski).
- c) Posiadanie wyrażają przymiotniki zakończone na:
  - **-tus** (**-ātus**; dekl. II i I): *barba* > *barbātus* (brodaty), *toga* > *togātus* (posiadający togę).
  - **-ōsus** (dekl. II i I, odcień obfitości): *pericūlum* > *periculōsus* (pełen niebezpieczeństw), *gloriā* > *gloriōsus* (pełen chwały).
  - **-lentus** (dekl. II i I): *ops* > *opulentus* (pełen bogactw), *somnus* > *somnulentus* (śpiący).
- d) Przynoszenie wyrażają przymiotniki zakończone na:
  - **-fer** (dekl. II i I): *lucifer* (niosący światło), *signifer* (niosący znaki).
  - **-ger** (dekl. II i I): *armiger* (niosący zbroję).
  - **-ficus** (dekl. II i I): *honorificus* (przynoszący zaszczyt), *mirificus* (zdumiewający).
- e) Materiał wyrażają przymiotniki zakończone na:
  - **-ēus** (**-nēus**; dekl. II i I): *aurum* > *aureus* (złoty), *ebur* > *eburneus* (z kości słoniowej), *lignum* > *ligneus* (drewniany).

3. adjectiva deminutiva – przymiotniki zdrobniałe:

- **-ūlus**, **-ellus**, **-illus** (oznaczają mały stopień przymiotu): *albus* > *albūlus* (białawy), *barbatus* > *barbatūlus* (o małym zarostie), *novus* > *novellus* (nowiutki), *tantus* > *tantūlus* (tak mały).

Nota bene:

- *domus regīa* (dom należący do króla) – *domus regalīs* (dom godny króla).
- *exercitus Hispaniēnsis* (wojsko rzymskie w Hiszpanii) – *exercitus Hispanus* (wojsko złożone z mieszkańców Hiszpanii).
- *Bellum Africānum* (wojna między Rzymianami prowadzona w Afryce) – *Bellum Africūm* (wojna przeciw mieszkańcom Afryki).

Ćwiczenie: Utwórz abstracta od następujących wyrazów: *praesidēre*, *dives*, *studēre*, *concors*, *tegēre*, *constans*, *pauper*, *corrumpēre*, *hospes*, *canus*.